

Kemény István

50+1 IRODALMI PILLÉR

– négy kisesszé a tizenkilencedik századi költészetből –

CSOKONAI VITÉZ MIHÁLY VERSEI

Csokonai nem passzol bele a tizenkilencedik században megkonstruált, és azóta is érvényes (modernséget, szocreált, posztmodern túlél) magyar irodalomtörténetbe. Ott és akkor, ahol ő élt, nincs helye öntörvényű, nagyformátumú költőnek. A tizennyolcadik század végén és a tizenkilencedik legelején egy-két Goethe-epigont kéne találni, akik a magyar nyelv szegénységén keseregve Vörösmartyt készítik elő. Nyelvet tsinosítgatnak, és bordalokba fojtják törvényszerű megkésett-ségük homályos sejtését. De ezen a helyen nemhogy Csokonait találjuk, hanem ott van még Berzsenyi Dániel is. Két nagy (hogyan lehet ezt rendesen mondani: világirodalmi rangú?) magyar költő egy olyan korszakban, amikor – bármilyen furcsa – egész Európában hiány van költészetből (majd a romantika változtat ezen). És akkor itt meg kettő is. Amikor gimnáziumba jártam, Csokonait egy megkésett rokokó költőnek mondták, akit a felvilágosodás eszméi neveltek. Azt hiszem, nem rokokó költő volt: titokzatos egyszerűségű gyönyörű nyelve közelebb áll a huszadik, mint a tizennyolcadik vagy a tizenkilencedik század nyelvéhez. Azt hiszem, nem volt megkésett. Versbe írta az ananászt, magyarul először – és sokáig társtalanul. Extrém trendérzékeny lehetett. Vagy nevezzük ananászérzéknek? Ha van ananászérzékem, akkor csak tőle tanulhattam. Én se szeretek megkésett lenni. Csokonai szinkronban volt a korával. Sőt, azt hiszem, inkább megelőzte, és ismerte a folytatást. Ha belegondolok, éppen II. József reformjai (felvilágosult ámokfutása?) idején volt tizenéves, tehát a saját bőrén tapasztalhatta az iskolában – évekkal a francia forradalom előtt –, hogy mi az, hogy modernizáció. Lehet, hogy e tudás nélkül tényleg csak egy későbarokk verselő lett volna, de így modern költő lett. Korszakidegenségét egy ideig elviselte, de 1805-re a maga részéről végzett. Összes Versét, egy vékony kötetet otthagya az asztalon, és

elvitette magát a tüdőbajjal. A magyar irodalom pedig visszamegkésztettedett.

PETŐFI SÁNDOR: JÁNOS VITÉZ

Petőfi inkább a testemhez tartozik, mint a lelkemhez. Különösebben nem is szeretem. Olyan, mint egy testrészt. Amikor éppen porosnak és lejárnak érzem (sokszor), úgy bosszankodom rajta, mint a szemem miatt, hogy mért vagyok rövidlátó. De nélküle vak lennék. Petőfi olyan szem, amivel mindig fiatalon látunk. Persze csak óvatosan: a tekintete is kell? Akarjuk egy fiatalon meghalónak a tekintetét? Egy olyan, aki nem éri meg azt a bizonyos huszonhetedik évét, aki a halála pillanatáig korszerű, a halálával pedig megszűnik a kora? És Petőfi még ebből a típusból is kilóg: egyszerre, egyazon időben nacionalistának és világszabadság-hősnek, romantikusnak és realistának, természetesen és csinálnak, és ráadásul még következetesnek is lenni talán csak egyetlen költőnek sikerült, neki. Előtte is, utána is ezek a tulajdonságok szétverték volna egymást. A nemzeteszme még egyben volt: a sovinizmus (a nemzeteszme giccse) még csak készült. A Hármaseszméről is épp csak kezdett kiderülni, hogy a szabadság és az egyenlőség feszengenek egymás társaságában. Szóval Petőfinek még éppen megadatott, hogy ne kelljen felvennie az örjítő ellentmondásokat, amikkel egy időben élt. Ennek az ára a korai halál volt: meg is adta. Úgy vagyok vele, mint a többi hérosszal: túlságosan magasan van a lécs, mert Petőfihez képest csak sovinizsita, giccses, kirekesztő, szkeptikus, megalkuvó, hamis realista lehetek, vagy választhatok egyet-kettőt a tulajdonságai közül, és – egészséges életmód mellett – élhetek velük akár száz évig is, na de hol van akkor a Teljesség? (Hát – a *János Vitéz*ben például hiánytalanul.)

ARANY JÁNOS BALLADÁI

Arany János – Petőfivel ellentétben – majdnem teljesen korszerűtlen volt. Ez nem feltétlenül lenne baj, de őt, azt hiszem, zavarta. Eposzt akart írni, de valószínűleg egész életében érezte, hogy nem érdemes. Az eposz műfaja talán soha nem volt annyira korszerűtlen, mint éppen az ő idején. Se addig, se azóta. A tizenkilencedik század közepén, amikor már éppen készen áll a realista regény, Balzac és Flaubert, Stendhal és Dickens, Tolsztoj és Dosztojevszkij dolgozik, és dübörögve

gördülnek elő mindenfelől a regényirodalom legnagyobb művei (a *Don Quijote* kivétel), akkor akart Arany János eposzt írni. Mert vadul dolgozott Magyarországon, Kelet-Európában és a többi feltörekvő irodalomban a megkésetttség-kultusz: először is el kell jutni a nyugati szintre, és ennek lépcsői vannak. Kell egy magyar nagyeposz például. Arany János ennek a nagyeposznak lett a donkihótéja, pont annyi kudarccal és csodálatos részeredménnyel, mint Cervantes hősének: *Toldikkal és Bolond Istókokkal*, de Arany, azt hiszem, mégis boldogtalan maradt. Életműve minden sora csodálatos, de a kilencven százaléka korszerűtlen. És nem úgy korszerűtlen, hogy majd egyszer tán éppen ezért korszerűvé válhat, hanem úgy, hogy mindig érződni fog rajta a korszerűtlenség. (Mert ilyen van – és ezt nagyon szomorúan írtam le.) De van tíz százalék, amitől Arany János mégse marad pusztán egy csodálatos, örökrégi költő: ott vannak a balladák. A ballada mindig korszerű. Vagy inkább nincs korszerűsége, mint a vakolatlan téglaháznak. A ballada a jelenben létezik, és ha egy kőbaltás gyilkosságot mond el, akkor is érezzük benne a most-ot. És a módszere, a vágásai: a videoklip műfaja maga a ballada. Az Arany-balladák olyanok, mintha szerzőjük azt a feladatot kapta volna, hogy restauráljon egy klipet, aminek elveszett a hangsávja. Pótolni kéne a zenét és a szöveget. Lehetetlen. A monitoron egy szélkakas. Arany megvakarja a fejét, aztán leír pár sort: *Jó Budavár magas / Tornyán az ércakas / Csikorog élesen*. Zene, szöveg és élmény együtt. Benne ebben a három sorban. Sikeredt a lehetetlen, de attól még lehetetlen. A „*Csikorog élesen*” sor az első lúdbőrös versélményem. Lehettem vagy négyéves. Legközelebb Verlaine hatott rám ennyire, tizenhárom év múlva.

MADÁCH IMRE: AZ EMBER TRAGÉDIÁJA

Az ötvenes évek többnyire csendesen zajlanak az utóbbi négy száz évben. Ülnek a negyvenes évek túlélői (nemegyszer börtönben), és próbálnak rájönni, hogy mi lett elrontva a század első felében. Érdemes-e nekivágni a második felének. Ötvenes években is történnek persze események, de ilyenkor a status quo erősebb. Ötvenes években nemigen tör ki forradalom, vagy ha itt-ott, valami félreesőbb országban olykor mégis, azt gyorsan leverik – és esetleg felírják egy cetlire, hogy itt és itt forr. volt, hogy azonnal feledésbe ne merüljön: valamire egyszer talán jó lesz, mondjuk lábjegyzetnek. Ötvenes években van a

legtöbb idő gondolkozni, mert aztán a hatvanas évektől élénkül a világ, és hamarosan már újra kapkodva cselekszik mindenki. Ül egy férfi egy ötvenes évében valahol Közép-Európában, vidéken, egyedül, és Faustot ír. Nem utánezatot: a magáét. Világdrámát. Nemigen hisz abban, hogy előadják, mert egy meztelen nőt és egy meztelen férfit tesz a színpadra minden idők legprűdebb korszakában. Nem nagyon hisz semmiben: ahhoz, hogy az emberi életnek valami halvány értelmét, pláne célját bírja látni, kontrasztra van szüksége, egy jó cinikus főgonoszra. Kitalál egy figurát: Lucifert. Látja, hogy ez jó. Nekilát. Nekem Madách Lucifere tulajdonképpen „szakirodalom” lett, amikor sátáni figurákat akartam beszéltetni versben és regényben is. De a Tragédia a legerősebben a kedvenc filmemen keresztül hatott rám. Ez a 2001. *Űrodüsszeia*. Talán csak egy művet ismerek, ami ennyire felemelően bír szólni az Ember Valódi és Legnagyobb Tragédiájáról: az élet értelméről. A film vállalt unalma, rejtett humora, az eredendő bűn (tudás és ölés együtt) az elején, a főhős abszolút magánya a végén. Ami ezt a filmet áthatja, az a *mondhatatlan úr*, Madách Tragédiájának az ürje. És a galaktikus léptékű titokzatos kisbabafej a film legvégén: a *Mondottam ember: küzdj, és bízva bízzál!*

